

ВІДГУК

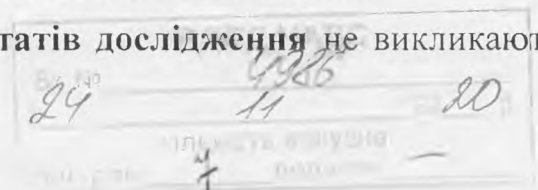
офіційного опонента на дисертацію Юрченко-Шеховцової Тетяни Іванівни «Психологічні детермінанти формування правосвідомості працівника поліції в сучасних умовах», подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія

Обґрунтування вибору теми дослідження. Соціальний запит щодо формування правосвідомості працівників поліції не вичерпується подіями в Україні, які наводить Тетяна Іванівна у вступі до дисертації, він набуває міжнародної актуальності. Всі ми спостерігаємо за подіями в Білорусі, Німеччині, Франції, США, інших державах, де різноманітні кризи змусили органи правопорядку працювати в режимі максимального напруження сил і засобів, що одразу показало їх *locus minoris resistencia*, і для психологів не дивно, що це – не низькі зарплати, дефіцит ресурсів чи інші недоліки забезпечення, а – внутрішні умови здійснення професійної діяльності, що не відповідають вимогам реальності.

Актуальність дисертації в науковому плані доведена вибором об'єкту дослідження. Відомо, що проблема свідомості є однією з центральних у філософсько-психологічному дискурсі і вона ще далека від свого остаточного розв'язання. Правосвідомість – не менш складний для дослідження феномен, однак він є менш дискусійною науковою категорією, більш визначеною у теоретичному, методологічному, емпіричному вимірах, і конкретизується як традиційний об'єкт вивчення юридичної психології. Комплексних монографічних досліджень, які б вичерпали проблему правосвідомості поліцейських, поки що немає, отже можна з повним правом стверджувати, що досліджується одне з «білих плям» сучасної юридичної психології.

Тому тема дисертації Юрченко-Шеховцової Тетяни Іванівни є актуальною у соціальному і науковому планах, вона вирішує важливе для юридичної психології прикладне завдання, що полягає у визначенні психологічних засад формування правосвідомості правоохоронців.

Об'єктивність і надійність результатів дослідження не викликають

сумнівів. Вони забезпечені адекватною і оптимальною дослідницькою методологією, системним аналізом теоретичного матеріалу, переконливою базою вітчизняних і зарубіжних першоджерел, яка налічує 396 пунктів, комплексним застосуванням емпіричних і теоретичних, кількісних і якісних методів, достатнім обсягом вибірки досліджуваних.

Практична значимість одержаних результатів не викликає сумнівів, вони активно використовуються у практичній діяльності підрозділів кадрового забезпечення Національної поліції України та в освітньому процесі курсантів і слухачів ЗВО системи МВС України, про що свідчать 4 довідки про впровадження.

У першому розділі автор дає достатньо повний історіографічний аналіз досліджень правосвідомості у галузях філософії і психології, правознавства і соціології. Розглянуто феномени індивідуальної і колективної правосвідомості, правової культури, політичної свідомості, правової ідеології, правової психології та низку інших.

Тетяна Іванівна розглядає наукові підходи до компонентного складу правосвідомості, підводячи підсумок, що вони в сукупності можуть бути зведені до трьох: інтелектуального, інтелектуально-емоційного, інтелектуально-емоційно-вольового. Крім того, проаналізовано психологічні феномени, дотичні до правосвідомості, зокрема ціннісні орієнтації, установки, інтереси, мотивацію, переконання. Автор наводить перелік можливих типів правосвідомості, узагальнює відомості щодо деформацій правосвідомості, загалом тлумачить правосвідомість в широкому руслі психологічної спрямованості і соціально-правовому контексті регуляції поведінки особистості.

В межах першого розділу проаналізовано психологічні засади формування правосвідомості особистості, виокремлює його психологічні чинники: розвинений інтелект, загальна практична спрямованість, розвинені ділові якості, самоконтроль, цілеспрямованість, особистісна зрілість, самостійність, незалежність, відкритість до взаємодії. Тетяна Іванівна

аналізує закономірності правової соціалізації, відзначає, формування правової свідомості відбувається в його контексті, але не вичерпується соціалізацією, триваючи впродовж всього життя.

В підсумку першого розділу автором введено поняття «професійна правова свідомість поліцейського», підкреслено що це інтегративна особистісно-професійна якість, яка є сукупністю певних знань, уявлень, переконань і суб'єктивних вимог до права, характеризує ставлення поліцейського до правової дійсності, визначає готовність до громадсько-управлінської діяльності ціннісного правового характеру. Цього визначення, на думку опонента, достатньо для операціоналізації досліджуваного явища у межах наступного розділу.

Відмітимо, що перший розділ дисертації відмінно структурований, позбавлений теоретичних перевантажень, традиційно притаманних кандидатським дисертаціям, вигідно відрізняється формулюванням висновків за кожним підрозділом.

У другому розділі автор розглядає результати емпіричного дослідження психологічних детермінант формування професійної правосвідомості працівників поліції.

Відмітимо ретельність і скрупульозність поводження дисертанта з первинними даними, вони описані і змістовно проінтерпретовані повною мірою. Це дало змогу Тетяні Іванівні визначити соціокультурні та індивідуально-психологічні особливості, які характеризують поліцейських з різними рівнями сформованості індивідуальної правосвідомості.

На матеріалі порівняння трьох груп досліджуваних, виокремленими за стажем професійної діяльності, зроблено наступні найбільш вагомні емпіричні висновки:

- оцінка ролі освіти (підвищення кваліфікації, семінари і тренінги) в одержанні правових знань поліцейськими є вагомою (46%), але недостатньою, адже відбувається зростання оцінки Інтернету як надійного джерела інформації у молодших вікових групах;

- половина досліджуваних переконані у тому, що їх життєві принципи утримають їх від порушення закону (тобто професія відповідає їх переконанням), поліцейські зі значним стажем більш дієвим у порівнянні з іншими вважають дієвим громадський контроль як засіб забезпечення правослухняної поведінки;

- деяка частка опитуваних вважає, що серед їх колег є особи з низьким рівнем інтелекту, жадібні, егоїстичні та цинічні, тобто не можуть мати належного рівня правосвідомості. Тому поміж заходів зменшення правопорушень у своїй професійній спільності, поліцейські віддають перевагу посиленню професійно-психологічного відбору, підвищенню престижу професії, посиленню юридичної відповідальності. В сукупності це, на нашу думку, свідчить про те, що досліджувані впевнені, що цю проблему має вирішувати хтось, крім них самих;

- підтверджено, що триваючий процес реформування негативно впливає на психологічний стан працівників поліції, вони вважають організаційні і законодавчі зміни скоріш шкідливими. Показово, що майже половина працівників з малим досвідом роботи зазначають, що на недотримання ними законів впливає службове перевантаження, а отже «тягар інновацій», який мали б нести саме вони, сприймається негативно. Більш досвідчені працівники зазначають, що перевантаженість службовими справами не впливає на дотримання чи недотримання ними законів;

- особистісними особливостями, що детермінують середній, достатній та високий рівні правосвідомості поліцейських є домінантність, емоційна стійкість та самоконтроль поведінки. Не виявлено особистісних характеристик, що характеризують осіб з низьким рівнем правосвідомості. Це свідчить на користь того, що правосвідомість – факторне явище, що не пояснюється лінійними залежностями, а отже може бути сформовано за певних умов. Це відкриває шляхи до формулювання пропозицій і рекомендацій, яким присвячено третій розділ дисертації.

У третьому розділі авторка обґрунтовує форми і методи формування

правосвідомості працівників в системах психологічного забезпечення і освіти поліцейських.

Відмічено, що психологічне забезпечення правоохоронної діяльності включає в себе здійснення відповідних заходів правової соціалізації поліцейських на загальнодержавному, професійному та особистому рівнях.

Освітня складова формування правосвідомості повинна охоплювати первинну професійну підготовку; підготовку у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання; післядипломну освіту; службову підготовку поліцейських. На основі одержаних результатів емпіричного дослідження авторкою розроблено та запропоновано цікаві кейси для проведення занять з поліцейськими, які мають різний досвід та стаж професійної діяльності. Також привертає увагу адаптований автором алгоритм схемотехніки тренування за методикою «Ключ».

Висновки дисертаційного дослідження ґрунтовні і логічні; їх зміст повністю відповідає меті і завданням дослідження, його основним теоретичним і емпіричним результатам.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих роботах. Результати дисертаційного дослідження повною мірою відображені в 16 публікаціях, серед яких: п'ять наукових статей – у фахових виданнях з психологічних наук, одна стаття – у науковому фаховому виданні іншої держави, 10 – тези доповідей у збірниках науково-практичних конференцій.

Оцінка оформлення дисертації і змісту автореферату. Дисертація і автореферат оформлені відповідно до вимог МОН України. Зміст автореферату повною мірою відповідає тексту дисертації і відображає основні теоретичні положення та результати проведеного дослідження.

В той же час, позитивно оцінюючи роботу в цілому, ми висловимо деякі зауваження і побажання авторці, що стосуються змісту і оформлення дисертації.

1. Теоретичний розділ виграв би, якщо б дисертантка визначила співвідношення категорій «свідомість» і «правосвідомість». В тексті роботи

зазначається, що в структурі правосвідомості можна виділити певну кількість компонентів, що в сукупності зводяться до когнітивного, емоційного і поведінкового, що поєднує її з такими феноменами як установка, атитюд, ставлення. На стор. 32 авторка посилається на думку Ольги Гулевич, яка вважає дослідження правосвідомості як сукупності атитюдів хибним шляхом, тому що відбувається змішення зазначених категорій.

Хотілось би почути під час захисту відповідь: як ураховано, що досліджуване явище не є атитюдом, і як це вплинуло на операціоналізацію категорії правосвідомості для потреб авторського дослідження?

2. У дисертації Тетяни Іванівни професійна правова свідомість поліцейського презентована як інтегративна особистісно-професійна якість, що повертає нас в часи «парадигми професійно-важливих якостей», і є певним кроком назад у порівнянні з компетентнісним підходом.

Запрошуємо до дискусії, і просимо автора сформулювати: чи може професійна правосвідомість поліцейського бути розглянута як компетентність? Якщо так, то які результати професійної освіти і підготовки могли б стати релевантними цій компетентності?

3. Групи досліджуваних сформовано відповідно до етапів професійного становлення, а от підгрупи – за рівнями правосвідомості. Таким способом, за допомогою порівняння підгруп та кореляційного аналізу вивчались особистісні особливості поліцейських з різними рівнями правосвідомості «всередині» груп, виділених за стажем. Використання більш складних методів статистичного аналізу, наприклад регресивного чи дискримінантного аналізу, дозволило б більш вірогідно визначити напрями і причинну обумовленість виявлених зв'язків між індивідуально-психологічними особливостями і рівнями правосвідомості поліцейських.

4. Дизайн наукової роботи передбачає виділення окремого підрозділу, де були б докладно описані дослідницькі методи, використані для досягнення цілей емпіричної частини роботи, а також вибірка досліджуваних.

Відсутність такої деталізації у тексті дисертації змушує задати питання:

працівники яких саме підрозділів Національної поліції взяли участь у дослідженні? Хочемо уточнити думку дисертанта, як зміст і специфіка конкретної поліцейської діяльності може бути пов'язана із формуванням їх правосвідомості? Те ж саме питання відносно статі досліджуваних.

Констатуємо, що висловлені зауваження істотно не впливають на якість проведеного дослідження і слугують більшою мірою підставами для дискусії.

Висновок. На захист представлена самостійна, завершена, цілісна науково-дослідна робота, яка має доведену наукову новизну і практичну цінність. Зроблені у дисертації теоретичні узагальнення і одержані емпіричні висновки в сукупності вирішують актуальну проблему юридичної психології щодо психологічних детермінант формування правосвідомості працівників Національної поліції України.

Таким чином, відповідно до п. 9, 11 постанови № 567 Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. про Порядок присудження наукових ступенів (з подальшими змінами), дисертація «Психологічні детермінанти формування правосвідомості працівника поліції в сучасних умовах» відповідає встановленим вимогам, а її авторка – Юрченко-Шеховцова Тетяна Іванівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія.

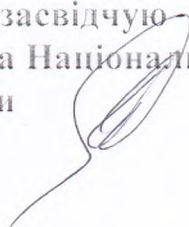
Офіційний опонент:

Начальник кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України
кандидат психологічних наук, доцент
підполковник

Станіслав ЛАРІОНОВ

Підпис Ларіонов С. О. засвідчую
Т.в.о. заступника начальника Національної академії
Національної гвардії України
полковник

Олег ДЕРКАЧ